

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ СУСПІЛЬНИХ НАУК
Кафедра політології і державного управління

**ПОЛІТИЧНІ
ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ
у країнах Центральної і Східної Європи
наприкінці XX – на початку XXI століть**

Колективна монографія

*За загальною редакцією
Юрія Остапця і Маріана Токаря*

Ужгород
Поліграфцентр «Ліра»
2023

УДК 321.1:323(4-191.2+4-11)"20/21"

П-50 Політичні інститути та процеси у країнах Центральної і Східної Європи наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть: колективна монографія / за заг. ред.: Юрія Остапця і Маріана Токаря; [авт. колект.: В. Бурдяк, В. Бусленко, Є. Гайданка, І. Дудінська, В. Дудінський, М. Зан, Г. Зеленько, Н. Кічера, А. Ключкович, Н. Кононенко, Ю. Копинець, М. Лендьел, В. Литвин, Н. Марадик, Н. Нечасва-Юрійчук, Ю. Остапець, М. Палінчак, В. Петрінко, А. Романюк, Н. Ротар, Д. Стебляк, М. Токар, М. Цірнер, Г. Шипунов]; Каф. політ. і держупр.; Ужгород. нац. ун-тет. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2023. 680 с.

Пропоноване видання колективу авторів підсумовує дослідження актуальних питань політичних інститутів та процесів у країнах Центральної і Східної Європи у контексті демократичної практики суспільно-політичних та публічно-управлінських відносин. Колективна монографія фокусує увагу на зміні політичного ландшафту в одному з найскладніших регіонів Європи.

Видання стане в нагоді всім, хто цікавиться вивченням політичних інститутів та процесів, дослідженням питань розбудови і взаємовідносин держави й громадянського суспільства, державної політики й розвитку демократії в країнах Центральної та Східної Європи.

Рецензенти:

Валерій БОРТНИКОВ, доктор політичних наук, професор кафедри політології та публічного управління Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Сергій ДЕРЕВ'ЯНКО, доктор політичних наук, професор кафедри політичних інститутів та процесів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Михайло ШЕЛЕМБА, кандидат політичних наук, доцент кафедри європейських студій та суспільних комунікацій Ужгородського національного університету.

Рекомендовано до друку:

на засіданні Вченої ради

ДВНЗ "Ужгородський національний університет"
(протокол № 7 від 20 червня 2023 р.);

на засіданні Редакційно-видавничої ради

ДВНЗ "Ужгородський національний університет"
(протокол № 4 від 16 червня 2023 р.);

на засіданні Науково-методичної комісії факультету суспільних наук ДВНЗ
"Ужгородський національний університет"
(протокол № 7 від 31 травня 2023 р.)

© Колектив авторів, 2023
© Поліграфцентр «Ліра», 2023

ISBN 978-617-596-359-3

ЗМІСТ

Преамбула	5
Розділ 1. Процес інтеграції країн Центральної і Східної Європи до Європейського Союзу та НАТО (Анатолій Романюк, Віталій Литвин)	7
Розділ 2. Вишеградська Європа: антиномії процесів демократизації (Галина Зеленько, Наталія Кононенко)	43
Розділ 3. Вплив патерних взаємовідносин влади та опозиції на процеси демократизації в державах Вишеградської групи (2019 – 2022) (Василь Бусленко)	85
Розділ 4. Політичний вимір транскордонного співробітництва в Центральній Європі на сучасному етапі (Мирослава Лендьел)	133
Розділ 5. Оновлення інструментів політичної участі в умовах цифрової трансформації Європейського Союзу (Наталія Ротар)	167
Розділ 6. Характеристика партійного ландшафту країн Європейського Союзу (Юрій Копинець, Владислав Дудінський)	209
Розділ 7. Партійна система Чеської Республіки (Міхал Цірнер, Наталія Марадик)	241
Розділ 8. Партійна система Словаччини в контексті сучасних викликів (Анатолій Ключкович)	269
Розділ 9. Специфіка «ліво-правого» партійно-ідеологічного розмежування у політичному полі посткомуністичних держав Центральної та Східної Європи (Геннадій Шипунов)	295
Розділ 10. Праворадикальні партії Європейського Союзу: генеза, ідеологічні маркери, електоральні результати (Юрій Остапець, Віктор Петрінко)	329

Розділ 11. Труднощі формування демократичних політичних інституцій у сучасній Республіці Болгарія (<i>Віра Бурдяк</i>)	355
Розділ 12. Характеристика електоральних процесів у країнах Європейського Союзу в контексті протистояння «мейнстримних» партій та партій «нової політики» (2020–2022) (<i>Юрій Остапеч, Ірина Дудінська</i>)	395
Розділ 13. Електоральні процеси у Чеській та Словацькій Республіках у контексті регіональних виборів (<i>Свєній Гайданка</i>)	463
Розділ 14. Нормативно-правове й інституційне забезпечення політики щодо прав національних та етнічних меншин у країнах Центральної і Східної Європи (<i>Надія Кічера</i>)	495
Розділ 15. Інституційний дизайн етнополітики й політичне представництво міноритарних етнічних груп у країнах Центральної та Східної Європи (національні case studies Республіки Польща, Словацької Республіки, Угорщини та Румунії) (<i>Михайло Зан</i>)	539
Розділ 16. Досвід державного сприяння розвитку неурядових організацій у країнах Центральної та Східної Європи (<i>Маріан Токар</i>)	601
Розділ 17. Державно-церковні відносини у країнах Вишеградської групи (<i>Микола Палінчак, Діана Стеблук</i>)...	631
Розділ 18. Політики пам'яті в країнах Центральної та Східної Європи: пастки ресентименту і можливості конструювання регіональної солідарності (<i>Наталія Нечасва-Юрійчук</i>)	641
Післямова	673
Про авторів	675

РОЗДІЛ 8.

ПАРТІЙНА СИСТЕМА СЛОВАЧЧИНИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Анатолій КЛЮЧКОВИЧ

Вступ. У сучасних умовах країни Центральної Європи, і зокрема Словачка Республіка (далі СР), зіштовхуються з низкою викликів, які впливають на функціонування політичних і партійних систем. Ці виклики пов'язані зі складними трансформаційними процесами в регіоні, загальноєвропейськими фінансовими та міграційними проблемами і, звичайно, з російсько-українською війною. Крім того, розвиток партійної системи Словаччини обумовлює комплекс внутрішніх суспільно-політичних чинників. Електоральні цикли останнього десятиліття і насамперед парламентські вибори 2016 і 2020 років засвідчили значні зміни в партійній системі Словаччини, що відображають як національні особливості, так і загальноєвропейські тенденції партійного розвитку. Поряд із еволюційними характеристиками партійна система демонструє і неоднозначні тенденції розвитку, які ставлять питання про спроможність партій виконувати їх функції та стабільність політичної системи Словаччини в цілому. Виклики та проблеми, які постали перед словацькою демократією у контексті останніх парламентських виборів, поживали в політичній науці дискусії про причини та наслідки цих процесів [21; 24].

Інституційні можливості впливу партій. Політичні партії відіграють ключову роль в організації та функціонуванні законодавчої та виконавчої влади в Словаччині, попри мінімальну увагу до них у тексті Конституції СР. Інституційні можливості для впливу партій на парламент відкриті через партійні списки пропорційної виборчої системи, партійні клуби (фракції) як елементи політичної структуризації парламенту, формування і функціонування парламентсько-урядових коаліцій та ін. Саме політичні партії через своїх представників, по суті, визначають і реалізують законодавчу й урядову політику [3, с. 277]. Важливість інституту політичних партій для словацької демократії підкреслює наявність окремого нормативно-правового акту – «Закону про політичні партії та політичні рухи»

(2005 р.), де детально врегульовані різні аспекти діяльності політичних партій [32].

Якщо зв'язок більшості словацьких партій з виборцями обмежується періодами виборчих кампаній, то союз партій і держави має більш тривалий характер. Політико-правове регулювання діяльності партій у Словаччині створює інституційні умови, що сприяють виникненню «картельних партій» (Р. Кац, П. Меір), ключові характеристики яких дефіновані «ззовні» через механізми державного фінансування, міжпартійні відносини на рівні еліт та більшу закріпленість партій у державних, а не громадянських структурах [19, с. 198]. Громадяни мало зацікавлені в членстві в партіях, а рядові члени мають мінімальний вплив на партійну політику. В умовах скорочення суспільної підтримки партії все більше орієнтуються на державу. Як зазначає М. Рибар, шляхом «колонізації» державної адміністрації та завдяки фінансуванню з державного бюджету словацькі партії отримують ресурси, необхідні для їхньої діяльності [22, с. 140]. За цих умов на політичній сцені бракує акторів, які б могли суттєво послабити домінантне положення партій.

Із огляду на значний вплив партій на державно-владну систему, словацьку парламентську демократію можна було б означити як партократичну [9]. Але нестійкість партійної структури та парламентських клубів, надмірна персоналізація і нестабільність діяльності партій, послаблення їхніх репрезентативних функцій і високий рівень суспільної недовіри, більша залежність партій від держави, ніж від суспільства – всі ці характеристики свідчать про слабку інституціоналізацію партій, що ускладнює і обмежує «владу партій» у Словаччині [13, с. 18–20; 28, с. 48]. Тим не менш політичні партії як базові демократичні інститути, що забезпечують механізм зв'язку між суспільством та державною владою, відіграють ключову роль у трансформаційних процесах в Словаччині.

Умови формування партійної системи. Якісно визначена сукупність політичних партій формує партійну систему, яка є результатом стійких взаємовідносин політичних партій між собою, а також стабільної взаємодії з державно-владними інститутами. Розвинена партійна система є основою представницької демократії, в рамках якої партії намагаються реалізувати суспільні інтереси та власні програмні положення. Партійна система є динамічною конструкцією, контури якої змінюються від виборів до виборів. Ситуація усклад-

нюється тоді, коли змінюються не тільки контури партійної системи, але і її структурні елементи, стабільна взаємодія яких і породжує саму систему. За таких умов знижується рівень інституціоналізації партійної системи, що не є політично сприятливим, особливо для розвитку молодих демократій [12, с. 95].

Для функціонування партійної системи важливе значення має наявність т.зв. «структурного ядра», яке впродовж кількох електоральних циклів фіксує стабільне парламентське представництво тих партій, що визначають основне русло політичного процесу. Г. Сміт до «ядра» партійної системи включає: партію чи партії, що тривалий час займають лідируючі позиції в системі; партії, які мають особливий вплив на її функціонування; домінантний характер взаємовідносин між політичними партіями, особливо в рамках коаліцій [26, с. 161]. Саме ці політичні партії пов'язані з механізмом здійснення державної влади, ретранслюючи й реалізуючи суспільні запити та очікування. В умовах перехідного суспільства складно забезпечити функціонування «структурного ядра» партійної системи, але його значення зростає в умовах консолідації демократії.

Партійна система Словаччини пройшла складним шляхом розвитку, що обумовлено суперечливою логікою трансформацій у перехідному суспільстві. У процесі консолідації демократичного політичного режиму було зроблено значний поступ до консолідованості партійної системи, в умовах якої взаємодія акторів відбувається за визначеними правилами й стабілізується структурований спектр партій, здатних ідеологічно оформлювати та репрезентувати інтереси основних соціальних груп.

Особливості партійного представництва і партійної системи. У ході електоральних циклів 2000–2010-х років окреслилося «структурне ядро», яке було основою стабільності та прогнозованості розвитку партійної системи.

Ядро складали три політичні сили – партія Smer–SD (слов. Smer – sociálna demokracia), SDKU–DS (слов. Slovenská demokratická a kresťanská únia – Demokratická strana), KDH (слов. Kresťansko-demokratické hnutie), які програмно-ідеологічно презентували лівий і правий центр, мали значний досвід як урядової, так і опозиційної діяльності. Парламентські вибори 2016 року намітили ерозію «структурного ядра», а вибори 2020 року зафіксували, по суті, його розпад. У 2016 і 2020 роках електоральні показники Smer–SD суттєво по-

слабилися, порівняно з виборами 2010 і 2012 років, а SDKU–DS і KDH взагалі не представлені в парламенті (див. табл. 1).

Таблиця 1

Результати виборів до парламенту Словачької Республіки у 2010–2020 рр.

Партії/блоки	2010 р.		2012 р.		2016 р.		2020 р.	
	%	М	%	м	%	м	%	м
Smer–SD	34,8	62	44,4	83	28,3	49	18,3	38
SDKU–DS	15,4	28	6,1	11	0,3	-	-	-
SaS	12,1	22	5,9	11	12,1	21	6,2	13
KDH	8,5	15	8,8	16	4,9	-	4,7	-
Most	8,1	14	6,9	13	6,5	11	2,1	-
SNS	5,1	9	4,55	-	8,6	15	3,2	-
OLaNO	-	-	8,6	16	11,0	19	25,0	53
ĽSNS	1,3	-	1,6	-	8,0	14	7,97	17
Sme rodina	-	-	-	-	6,6	11	8,2	17
Siet'	-	-	-	-	5,6	10	-	-
Za ľudí	-	-	-	-	-	-	5,8	12

Джерело: [27].

Smer–SD, SDKU–DS, KDH займали нішу традиційних партій, що відповідно окреслило і кризу цього типу партійних утворень. Тривале ослаблення традиційних партій символізує структурну зміну моделі функціонування партійно-політичної системи Словаччини, оскільки звільнився електоральний простір для нових, т.зв. «нетрадиційних» партій без досвіду політичної діяльності, чітких і обґрунтованих програмно-ідеологічних позицій.

Наприклад, у парламентських виборах 2016 року брали участь 23 політичні партії (і 12 з них – нові політичні сили), а виборчий бар'єр (5%) подолали 8 партій (і 3 з них – вперше). На основі результатів виборів 2016 року Г. Месежніков робить висновок про «деконструкцію» партійної системи Словаччини, оскільки депутатські мандати отримали партії, які не мали чіткого ідеологічного профілю, досвіду управління державою, а їх виборчі гасла відзначалися популізмом [17].

Всі політичні сили, які здобули представництво в парламенті у 2020 році, окрім Smer-SD, з'явилися на політичному ландшафті після 2010 року, що характеризує партійну систему Словаччини як високо динамічну та нестабільну [11, с. 222]. Вступ до парламенту нових партій вносить у партійну систему елементи нестійкості та мінливості на противагу стабілізаційним тенденціям, які забезпечують традиційні партії. Водночас з огляду на мінливість електоральної структури та нестабільність підтримки виборцями політичних партій, що фіксується в контексті останніх виборів до парламенту Словаччини, дослідники роблять висновок про нестабільність всіх парламентських партій у короткостроковій чи довгостроковій проєкції [20, с. 150].

Динамічність і постійне оновлення складу партійної системи є характеристиками, які властиві Словаччині з початку демократичних трансформацій. Вже на рівні закономірності, починаючи з виборів 1990 р. (за винятком виборів 2006 р.), працює правило вступу до словацького парламенту щонайменше однієї нової партії. За результатами виборів 2016 року парламентське представництво отримали відразу три нові суб'єкти – Sme rodina (слов. Sme rodina – Boris Kollár), Siet' та ĽSNS (слов. Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko). У 2020 році до парламенту увійшов новий політичний суб'єкт – партія експрезидента А. Кіски «Za ľudí» (5,77%), яка позиціюється як правоцентристська, проєвропейська сила, поєднуючи ліберальні та консервативні гасла та методи діяльності. Поряд з цим у 2020 році втратили парламентське представництво Most (слов. Most-Híd) і SNS (слов. Slovenská národná strana), які мали значний досвід владної діяльності. Тобто за десятилітній період виборів (з 2010 до 2020 рр.) з одинадцяти парламентських партій тільки дві зберегли свій представницький статус у загальнодержавному органі. Така різка зміна акторного складу партійної системи свідчить про високий рівень

електоральної волатильності й відповідно про низький рівень інституціалізації партійної системи [7, с. 62]. Поява нових політичних проєктів та їх успішність на виборах відображає актуальні очікування і запити словацького суспільства. Як засвідчує електоральний досвід Словаччини, у нестабільному політичному середовищі вибори дають можливість новим учасникам або малим партіям мобілізувати виборців за допомогою кампаній, і можуть бути як відображенням, так і каталізатором змін [10, с. 734].

Більшість партій, які проходять до парламенту, мають слабку організаційну структуру та невелику кількість членів. Наприклад, відповідно до партійної звітності в 2020 році лідер урядової коаліції – OĽaNO (слов. *Obyčajní ľudia a nezávislé osobnosti*) – формально мав тільки 45 членів. Три інші урядові партії повідомили про 696 (Smer rodina), 229 (SaS) і 672 (Za ľudí) членів. При цьому найсильніша опозиційна партія «Smer–SD» у 2020 році нараховувала 13284 членів, що у кілька разів більше, ніж усі парламентські партії разом узяті. Поза парламентом залишилися партії, які мають відносно велику членську базу. Наприклад, в KDH нараховувалося у 2020 році 7158 членів, у Most – 5516 членів [25, с. 29–30]. Тобто в контексті останніх виборів окреслюється тенденція, коли до парламенту потрапляє дедалі більше суб'єктів з невеликою кількістю членів, а партії з масовим членством втрачають свій вплив у суспільстві. Загальне посилення позицій малочисельних партій є проблемною тенденцією, оскільки засвідчує падіння довіри населення до ключових інститутів представницької демократії та негативно впливає на якість прийняття політичних рішень.

Партійна система Словаччини складається в основному з малих партій, яким складно знайти основу для коаліційної співпраці. Її фрагментованість фіксується вже в значній кількості суб'єктів виборчого процесу (партій, об'єднань, коаліцій), які часто складаються ще з доволі самостійних політичних груп із власними інтересами. Таке єднання політичних сил є досить умовне, спричинене скоріше необхідністю подолання п'ятивідсоткового виборчого бар'єра. В площині практичної діяльності партій фіксується значна конфліктність, що загалом не сприяє стійкості партійних утворень.

Тривалий час Smer–SD на чолі з Р. Фіцо вдавалося уникати глибоких внутрішніх конфліктів і утримувати внутрішню стійкість, підтверджуючи статус партії влади та домінанта партійної системи.

Але електоральні невдачі на останніх загальнонаціональних, європейських, регіональних і комунальних виборах оголили проблеми в партії. Крім того, послабився й лідерський авторитет Р. Фіцо, коли він пішов з поста прем'єр-міністра в 2018 році, і поступився конкурентці З. Чапутовій на президентських виборах 2019 року. Як підкреслюють дослідники, до 2020 року Р. Фіцо перестав бути активом, а став більше тягарем для своєї партії [10, с. 742]. У 2020 році партія увійшла у фазу внутрішньополітичної турбулентності та дезінтеграції. Внаслідок гострого конфлікту в Smer–SD відбувся розкол, і частина політиків на чолі з експрем'єром П. Пеллегріні утворили нову партію «Hlas–SD» (слов. Hlas–sociálna demokracia). Обидві політичні партії конкурують за ліворієнтованого виборця, однак на сучасному етапі Smer–SD займає більш популістську та радикальну позицію у лівій частині політико-ідеологічного спектра. У проєкції майбутніх виборів 2023 року перед партією Smer–SD ви-мальовуються більш обнадійливі перспективи, з огляду на її лідерство в соціологічних рейтингах [8].

Доволі високим є ступінь персоніфікації словацьких партій, що з одного боку, посилює їх електоральну ідентифікацію з популярними лідерами (І. Матович, Б. Коллар, А. Кіска, Р. Фіцо, М. Котлеба), а з іншого – послаблює інституційну та ідеологічну основу їх діяльності, створює загрози для існування партій без свого «обличчя», ускладнює інституціоналізацію партійної системи загалом. «Лідерський» характер словацьких партій обумовлює те, що чимало суперечок і конфліктів між політичними акторами набувають не програмно-ідеологічного, а особистісного виміру.

В аспекті оцінки ідеологічної складової слід зазначити, що партійний ландшафт Словаччини представлений як програмними партіями з виразною ідейно-політичною орієнтацією, так і партіями з нечітким, несталим ідеологічним профілем. Але на сучасному етапі в партійній системі домінують популістські, ідейно різномірні, прагматично налаштовані партії з розпливчатим коаліційним потенціалом, що підкреслює умовність застосування ідеологічного принципу їх класифікації.

У проєкції двомірної ідеологічної шкали (ліві – праві) тривалий час фіксується асиметрія партійної системи. Наприклад, за результатами виборів 2020 року, представництво в парламенті отримали єдиний представник лівих – Smer–SD і п'ять суб'єктів правого

(правоцентристського) спектру – OĽaNO (OĽANO – KÚ – NOVA – Zmena zdola-DÚ), SaS, Sme rodina, а також одна крайня права політична сила – Kotlebovci-ĽSNS. При цьому фрагментація правого спектра посилюється від виборів до виборів.

Правий спектр розщеплений не тільки кількісно, але й диференційований програмно-ідеологічно, як крізь призму класичних ідеологій (лібералізм, консерватизм, націоналізм), так і у відношенні до ключових тем (ЄС, США, НАТО, мігранти, національні меншини). Ідеологічна неоднорідність і амбівалентність фіксується і на рівні окремих політичних суб'єктів. Приміром, OĽaNO як словацький різновид «виборчої партії» поєднує в списку лібералів, консерваторів, християнських демократів та ідеологічно невизначених політиків. Інший успішний популістський проєкт, заснований бізнесменом Б. Колларом – партія «Sme rodina» теж не має чіткого ідеологічного ядра (суміш лівої риторики, євроскептицизму, соціального та національного консерватизму), орієнтується на популярні тренди громадської думки і нестандартні підходи до розв'язання актуальних проблем. На інноваційні маркетингові технології та активну комунікацію в соціальних мережах спирається право-лібертаріанська, євроскептична партія SaS на чолі Р. Суліком, яка на парламентських виборах 2010 – 2020 років постійно долала 5%-вий прохідний бар'єр. На виборах 2020 року правоцентристське представництво, попри кількісну перевагу, не реалізувало свій електоральний потенціал. Зокрема, неочікуваним був провал фаворита передвиборчих прогнозів – ліберальної коаліції «Progresívne Slovensko – Spolu», якій не вистачило 0,04 % голосів для подолання 7%-го прохідного бар'єра. Як наслідок, табір ліберальних політичних сил (SaS, Progresívne Slovensko, Spolu, Za ľudí) втратив можливість здійснити системні перетворення в країні на відповідній ідеологічній основі. На даний час у Словаччині немає політичного суб'єкта-лідера, який зміг би консолідувати правий ідеологічний спектр.

Ідеологічна асиметрія партійної системи та фрагментованість правого спектра тривалий час йшла на користь лівоцентристській партії «Smer–SD». У минулому партія Р. Фіцо знаходила можливості для співпраці навіть з правими (правоцентристськими) партіями, яким складно домовитись між собою. Наприклад, за результатами виборів 2016 року було утворено ідеологічно неоднорідну, «мінімально виграшну» коаліцію з чотирьох політичних сил: Smer–SD, SNS, Most i

Siet'. При цьому Р. Фіцо вдалося скласти доволі непростий коаліційно-урядовий «пасьянс», залучивши до співпраці своїх критиків (Siet' і Most), і об'єднавши націоналістів з SNS із захисниками угорської меншини з партії «Most». Такий формат коаліції мав відчутний брак суспільної легітимності та, як показало півторарічне функціонування, внутрішні проблеми при реалізації державної політики. Через внутрішньопартійну кризу в серпні 2016 року коаліцію покинула партія «Siet'». Але попри урядові незгоди, політична гнучкість Р. Фіцо та владні амбіції коаліційних партій дозволили партнерам тривалий час працювати разом. У даному контексті варто підкреслити й послаблення націонал-радикалізму SNS, що дозволило їй розширити коаліційний потенціал. Слід зазначити, що Словаччина вже не вперше демонструє цікаві варіанти владного симбіозу лівоцентристських сил з правими, націонал-популістськими партіями.

У результаті виборів 2020 року ліва частина спектра асиметрично послабилася у зв'язку з електоральною поразкою Smer–SD. А з появою соціал-демократичної партії «Hlas–SD» на чолі з експрем'єром П. Пеллегріні у партії Р. Фіцо також потужний конкурент за лівоорієнтованого виборця.

3-поміж етнічних меншин стабільне партійне представництво в парламенті до виборів 2020 року здобували тільки угорці. З 2010 до 2020 років єдиним партійно-політичним репрезентатом угорців у парламенті був Most на чолі Б. Бугаром. Партія «Most» виступала за міжетнічну співпрацю, налагодження відносин між словаками та угорцями, і загалом, дотримувалася поміркованих позицій на противагу більш радикальній SMK (слов. *Strana maďarskej koalície*). На виборах 2010 року за Most проголосувало і чимало етнічних словаків, але регіональний вимір електоральних здобутків партії на виборах 2010 року був відображений районами компактного проживання угорської нацменшини – південь Словаччини [3, с. 250–251]. Етнонаціональна складова парламентського представництва значно послабилася за результатами виборів 2020 року. Вперше за історію незалежної Словаччини в новому парламенті не буде етнічно орієнтованої партії, яка представляє інтереси угорської громади, що становить близько 10% населення країни. Участь Most у суперечливій коаліції зі Smer–SD і SNS (2016–2020 рр.) не залишилася без уваги прихильників і негативно позначилася на загальному

результаті партії (2,1%). Нова угорська партія MKÖ-MKS (слов. Magyar Közösségi Összefogás – Maďarská komunitná spolupatričnosť), з якою Most безуспішно вів перемовини про співпрацю на виборах 2020 року, не отримала представництво в парламенті (3,9 %). Поряд з угорськими партіями, не змогла подолати бар'єр і SNS, яка протягом урядової діяльності відійшла від радикальних націоналістичних позицій, тим самим втративши й частину протестного електорату [6, с. 14].

Результати SNS і угорських партій засвідчили наступне: по-перше, національне питання не було пріоритетним для словацьких виборців у 2020 році, поступаючись проблемам корупції та злочинності у владі; по-друге, криза національної ідентичності як чинника електорального вибору доповнює кризу конфесійної ідентичності, про яку свідчить друга поспіль поразка на парламентських виборах KDH. Послаблення напруги в соціополітичних площинах «словаки–угорці» та «церква–держава» свідчить про зміну структури «традиційних» розмежувань, що знаходили партійну репрезентацію впродовж усього розвитку Словаччини [2, с. 282].

Аналіз успішності політичних партій у ліво-правому континуумі засвідчує відносну збалансованість ідеологічного потенціалу словацьких партій, оскільки перемогу на виборах здобувають як правоцентристські, так і лівоцентристські партії. Якщо не брати до уваги суперечливі тенденції, пов'язані зі зростанням популізму, то впродовж свого розвитку партійна система Словаччини все більше наближалася до збалансованої європейської багатопартійної моделі правого та лівого центрів [3, с. 269] (див. табл. 2).

Таблиця 2

Ідеологічна спрямованість і статус партій у парламенті Словаччини

Ідеологічне позиціонування партій	Партія	Рік парламентських виборів			
		2010	2012	2016	2020
Соціал-демократичні	Smer–SD	O	B	B	O
Ліберальні	Za ľudí	-	-	-	B
	SaS	B	O	O	B
Християнсько-демократичні	KDH	B	O	-	-
	SDKU–DS	B	O	-	-
Етнічні (угорські)	Most	B	O	B	-
Консервативні	OLaNO	-	O	O	B
	Siet'	-	-	B	-
	Sme rodina	-	-	O	B

Націоналістичні/	SNS	О	-	В	-
ультранационалістичні	LSNS	-	-	О	О

Примітки: В – владний, О – опозиційний статус партії.

Важливою характеристикою партійно-політичної системи Словаччини є її коаліційність. Пропорційна виборча система та фрагментація партійної системи ускладнюють однопартійну концентрацію влади й спонукають політичних гравців до формування урядових коаліцій. Післявиборчий формат словацьких урядів (окрім виборів 2012 р.) був коаліційним, причому ідеологічна неоднорідність не була перешкодою для парламентсько-урядових коаліцій (див. табл. 3).

Таблиця 3

Уряди (коаліції) в Словаччині в 2010–2020 рр.

Роки	Партійний склад	Прем'єр-міністр	Характеристики
2010–2012 ¹	SDKU-DS, SaS, KDH, Most	І. Радічова	Правоцентристська, мінімально-виграшна коаліція
2012–2016	Smer–SD	Р. Фіцо	Лівоецентристський, однопартійний уряд
2016–2018	Smer–SD, Most, SNS, Siet' ²	Р. Фіцо	Ідеологічно-неоднорідна, мінімально-переможна коаліція
2018–2020	Smer–SD, Most, SNS	П. Пеллегріні	Ідеологічно-неоднорідна, мінімально-переможна коаліція
2020–2021	OLaNO, Smerodina, SaS, Za ľudí	І.Матович	Правоцентристська, надлишкова
2021–2023 ⁴	OLaNO, Smerodina, Za ľudí, SaS ³	Е. Гегер	Правоцентристська, надлишкова коаліція (уряд меншості)
2023–		Л.Одор	Тимчасовий уряд меншості

Джерело: [31].

Примітки:

1. 2011 – відставка уряду І. Радічової.
2. 2016 – Siet' вийшла з правлячої коаліції Р. Фіцо.

3. 2022 – *SaS вийшла з правлячої коаліції Е. Гегера (уряд меншості).*

4. 2023 – *відставка уряду Е. Гегера і призначення тимчасового уряду Л. Одора.*

Для словацьких партій реалізація коаліційних стратегій стала невіддільною частиною їхньої діяльності, адже більшість впливових партій нагромадили практичний досвід співробітництва в рамках владних коаліцій. Однак, як засвідчує словацький досвід, парламенту з його фрагментованою та нестійкою політичною структурою часто бракує внутрішньої єдності, наслідком чого є розпад коаліцій, формування нестабільних урядів меншості, проведення позачергових виборів.

Створена після виборів 2020 року коаліція у складі чотирьох політичних сил (OĽaNO, Sme rodina, SaS, Za ľudí), попри надлишковий формат (95 зі 150 мандатів), не відзначилася політичною стійкістю. Коаліція була складним гетерогенним об'єднанням політичних партій із відносно невеликою кількістю членів, різними внутрішніми механізмами та досвідом функціонування, різним ступенем розвитку партійних структур і ступенем внутрішньої згуртованості [25, с. 30]. До ризиків для внутрішньої згуртованості коаліції також можна віднести різні погляди партій на деякі культурно-етичні питання (традиційне розмежування навколо консервативно-ліберальної осі) та відкритий стиль спілкування прем'єр-міністра І. Матовича, який оголює перед громадськістю внутрішні проблеми в коаліції, тим самим піддаючи тиску партнерів по коаліції [24, с. 132]. На всі ці відмінності накладався персональний чинник, зокрема на рівні особистісних характеристик керівників та їх взаємовідносин. Ці чинники часто деструктивно впливали на взаємодію коаліційних партнерів.

Небезпідставно експерти пророкували коаліції нетривале та конфліктне існування, оскільки суб'єкти постали перед рядом ризиків для взаємодії: по-перше, коаліційні партнери не мали досвіду владної співпраці; по-друге, партіям не вистачало досвіду управління державою і здійснення системних перетворень (які обіцяв виборцям І. Матович); по-третє, узгодження позицій діяльності було непростим, оскільки OĽaNO та Sme rodina – популістські політичні сили, а SaS та Za ľudí – ідеологічно профільовані партії. Крім внутрішньо-коаліційних суперечностей, уряд І. Матовича постав перед склад-

ними викликами, зумовленими світовою пандемією COVID-19 [7, с. 64].

У рамках урядової коаліції виникало все більше напружених і кризових ситуацій, коли представники менших урядових партій – SaS і Za ľudí – висловлюють незгоду з діями прем'єра І. Матовича та його команди. Ситуація ускладнилася й тим, що до критики діяльності коаліційного уряду, насамперед його соціального та економічного курсу, активно долучалася й досвідчена опозиція на чолі Р. Фіцо (Smer–SD), П. Пеллегріні (Hlas–SD). Зрештою, через кризу урядової коаліції та критику політичних опонентів у березні 2021 року у відставку з посади прем'єр-міністра подав І. Матович, а в грудні парламент висловив недовіру його наступнику Е. Гегеру, який до травня 2023 року продовжував виконувати обов'язки очільника уряду. Отже, владна коаліція стала жертвою популістських обіцянок та їх нереалізованості, внутрішніх незгод і політичних чвар, що зрештою привело до необхідності проведення позачергових виборів.

Ключовою деструктивною тенденцією, що наростає з кожним електоральним циклом, є зростання популізму в передвиборчих кампаніях словацьких партій. Необґрунтовані обіцянки, демагогічні гасла задля поширення популярності – складова риторики словацької політичної еліти. Соціальний популізм, національний популізм – це електорально сприйнятливі теми, які брали на вістрі виборчих кампаній як опозиційні, так і владні партії, ще починаючи з HZDS (слов. Hnutie za demokratické Slovensko) на чолі з В. Мечіаром. Від владного чи опозиційного статусу Smer–SD залежала тільки інтенсивність використання популістських гасел.

Стійкою складовою словацької політики є національний популізм, який базується на використанні популістських стратегій з яскраво вираженим етнічно-національним забарвленням, прословацькою риторикою в різних аспектах міжнаціональних, міждержавних відносин [16]. З-поміж найбільш успішних представників цього напрямку варто виокремити SNS, Smer–SD, HZDS, які неодноразово були у складі урядових коаліцій. На думку Г. Месежнікова, до 2016 року визначальним фактором у конфігурації словацької партійної системи була конкуренція між двома групами політичних акторів – програмними та національно-популістськими партіями [15, с. 98]. Емпіричні дослідження підтверджують, що в ті періоди, коли при владі були націонал-популістські партії, якість демократії у

Словаччині погіршувалась або застоювалася, тоді як правління програмних партій сприяло її розвитку.

Активність популістських партій і популістської риторики корелюється насамперед із парламентськими виборами. Владна коаліція програмних партій (SDKU–DS, SaS, KDH, Most), яка діяла нетривалий період у 2010 – 2012 роках, оголила конфліктні лінії у середовищі системного мейнстриму і, певною мірою, відкрила простір для посилення популістських партій. Зокрема, успіх електорального проєкту І. Матовича OĽaNO на виборах 2012 і 2016 років засвідчив наявність значної частки громадян, орієнтованих на протестну діяльність і популістські гасла (насамперед антикорупційної, антиелітарної спрямованості). Тоді як електоральний потенціал колись потужних програмних партій таких як KDH, SDKU–DS поступово послаблювався, залишивши їх за межами парламенту [1, с. 27].

Однопартійне правління Smer–SD у 2012 – 2016 роках супроводжувалося кроками до концентрації влади, ігнорування опозиції та поширення клієнтелістських практик, що посилювало розчарування виборців політичною елітою та системою демократичних інститутів загалом. Довгострокове ослаблення програмних партій, криза довіри до владної еліти та неліберальні реверси створили сприятливі умови для активізації популістів, зокрема праворадикальних.

У результаті виборів 2016 року табір популістів ще більше посилювався, оскільки до парламенту увійшли відразу дві нові популістські партії правої спрямованості: Sme rodina і ĽSNS. Якщо суміш націонал-консерватизму, соціального популізму та м'якого євроскептицизму партії «Sme rodina» не створювала загрози для демократичного ладу, то антисистемні та націоналістичні гасла ультраправої ĽSNS викликали серйозне занепокоєння. Електоральний успіх ĽSNS обумовила насамперед радикальна націонал-популістська риторика, яку підсилила міграційна криза. Слід зазначити, що напередодні виборів 2016 року актуалізувалися антимігрантські гасла, які популістично експлуатували як владні, так і опозиційні партії [1, с. 27].

У парламенті 2016 – 2020 роках протестний потенціал акумулювали такі парламентські популістські сили як OĽaNO, Sme rodina, ĽSNS, а в форматі мейнстриму функціонували насамперед владні партії на чолі з Smer–SD. Критично оцінюючи етап політичної транс-

формації Словаччини після парламентських виборів 2016 року, Д. Малова вказує на проблеми корупції, клієнтелізму як джерела суспільної недовіри та конструювання конфліктної лінії «мейнстримні партії – партії антиістеблішменту» [14, с. 2–5].

Водночас у контексті політичного розвитку Словаччини слід наголосити на інверсійності системності та популізму. Специфічною рисою Словаччини є те, що «мейнстримні» партії, прагнучи здобути електоральну підтримку, часто використовують популістську риторику, а популісти, отримавши доступ до влади, послаблюють свій радикалізм. Популістським партіям доводиться стикатися з дилемою: як залишатися частиною владної системи, маючи вигоду від цього, і водночас отримувати підтримку від тієї частини електорату, який критично ставиться до системи. Впродовж партійно-політичного розвитку в Словаччині склалася парадоксальна ситуація: популістські сили, риторика яких мала визначену антиелітарну та антисистемну спрямованість, одночасно функціонували як частини політичного істеблішменту, зокрема і його персональної складової частини – владної еліти [18]. 3-поміж найбільш типових носіїв цих суперечностей варто виокремити Smer–SD і SNS.

Формування у 2016 році ліво-правої коаліції у складі Smer–SD, SNS, Most і Siet' оголило суперечливу природу словацького політикуму, яку засвідчив владний симбіоз антагоністів: програмних і популістських сил, ліво- і правоорієнтованих партій, словацьких націоналістів і репрезентантів угорської меншини. Партнерство у рамках коаліції націоналістичної SNS і партії угорців «Most» є свідченням не стільки послаблення напруги в розрізі традиційних розмежувань, скільки намагання владної еліти згуртовано протистояти новим викликам з боку популістів в умовах посилення протестних настроїв.

Тривале перебування Smer–SD при владі, що супроводжувалося клієнтелістськими практиками та корупційними скандалами, актуалізували в опозиційному середовищі та серед активної громадськості тезу про «захоплення держави». Популісти різного кшталту підкреслювали інституційну неспроможність і неефективність ліберальної демократії. На тлі фактів зловживання владою та антикорупційних скандалів зростала радикалізація суспільства. Каталізатором громадського невдоволення та антивладних протестних настроїв стало вбивство журналіста Я. Куціака у 2019 році, що вплинуло на відставку прем'єра Р. Фіцо [1, с. 27].

В умовах такої напруженої ситуації відбулися парламентські вибори 2020 року, на яких ключовими були антикорупційні гасла та боротьба з мафією у державі. Вибори 2020 року відзначилися приголомшливим успіхом популістів, які суттєво потіснили програмні партії. Правоорієнтовані популісти з OĽaNO і Sme rodina утворили урядову коаліцію, а праворадикали з партії «Kotlebovci–ĽSNS» знову здобули представництво в парламенті.

Ідеологічний профіль переможця виборів – широкоспектрального руху OĽaNO на чолі з І. Матовичем – є аморфним, він еклектично поєднує консервативні, ліберальні позиції та протестні гасла. Комунікативний підхід харизматичного і скандального І. Матовича базувався на відмові від стандартних методів спілкування з електоратом, гнучко і динамічно реагуючи на суспільні запити. Свою виборчу кампанію І. Матович та OĽaNO побудували на популістських гаслах боротьби з мафією і злочинністю у владі, на поляризованому протиставленні «простих людей» і «корумпованих політиків», що знайшло широке суспільне сприйняття і підтримку в контексті невдоволення правлячою партією «Smer-SD» та її лідером Р. Фіцо [2, с. 281]. Владний статус і коаліційна форма урядування внесли корективи в політичний профіль OĽaNO та Sme rodina, змушуючи їх балансувати між соціальним популізмом і реалізмом державної політики, неодноразово ставлячи правлячу коаліцію на межу розпаду.

Очевидно, що популісти скористалися напруженою суспільною ситуацією, яка склалася у результаті урядової кризи, корупційних скандалів і масштабних акцій громадського протесту. Однак успіх OĽaNO – це не тільки реакція суспільства на кризову ситуацію, вплив харизми лідера чи вдала маркетингова стратегія, це й ознака кризи легітимності традиційних партій і стагнації інститутів ліберальної демократії, що є відчутним не тільки в словацькому контексті. Популістські, антисистемні партії набувають значного політичного впливу в країнах як сталої, так і молодій демократії, що потребує уважного аналізу цих процесів. А присутність у словацькому парламенті партії М. Котлеби, діяльність якої має правоекстремістські ознаки, додає ризиків неліберального регресу [4, с. 106].

Отже, в партійній системі Словаччини за результатами парламентських електоральних циклів 2016 – 2020 років зростає потенціал

популістських партій. З-поміж основних причин посилення популізму у Словаччині варто виокремити: денаціоналізацію політики та посилення впливу глобальних управлінських структур, що створює ґрунт для діяльності популістських партій із антиглобалістськими, антиіммігрантськими та євроскептичними гаслами; медіатизація політики, яка зумовлює послаблення ролі партійного апарату та посилення безпосереднього зв'язку партійних лідерів з виборцями, сприяючи персоніфікації політики та ускладнюючи інституціоналізацію партій; низький рівень інституціоналізації політичних партій і партійної системи в цілому, що змушує партії продукувати популістичні гасла, а не ідеологічно структуровані преференції виборців; політичне відчуження і критично високий рівень недовіри громадян до мейнстримних партій і політиків (від 55 до 80%) [6, с. 15–16].

Деструктивним є поєднання популістичних гасел і протесту проти системи, що демонстрували насамперед *Sme rodina*, *OLaNO* і *ĽSNS*, перебуваючи в опозиції. Використовуючи протестний потенціал незадоволення мейнстримними партіями, ці політичні сили здобули визначні електоральні результати на виборах 2016 і 2020 років. Стратегія цих партій базувалася на необмеженій критиці владного істеблішменту без пропозиції конкретної обґрунтованої альтернативи для вирішення економічних і соціальних проблем. Водночас до антидемократичної риторики вдавалася тільки одна представлена в парламенті партія – *ĽSNS*.

Саме успіх на виборах 2016 років ультраправої політичної сили «*Kotleba-ĽSNS*» викликав значний негативний резонанс, який вийшов далеко за межі Словаччини. Вперше в історії постсоціалістичної Словаччини парламентське представництво здобула політична сила, діяльність якої має правоекстремістські ознаки. Програмно-ідеологічний профіль партії – це суміш ультра націоналізму, популізму, євроскептицизму та антиглобалізму. Однак вступивши до парламенту в 2016 році, *Kotleba-ĽSNS* обмежилася інституційними механізмами впливу на владу, що значно послабило радикалізм її гасел і діяльності.

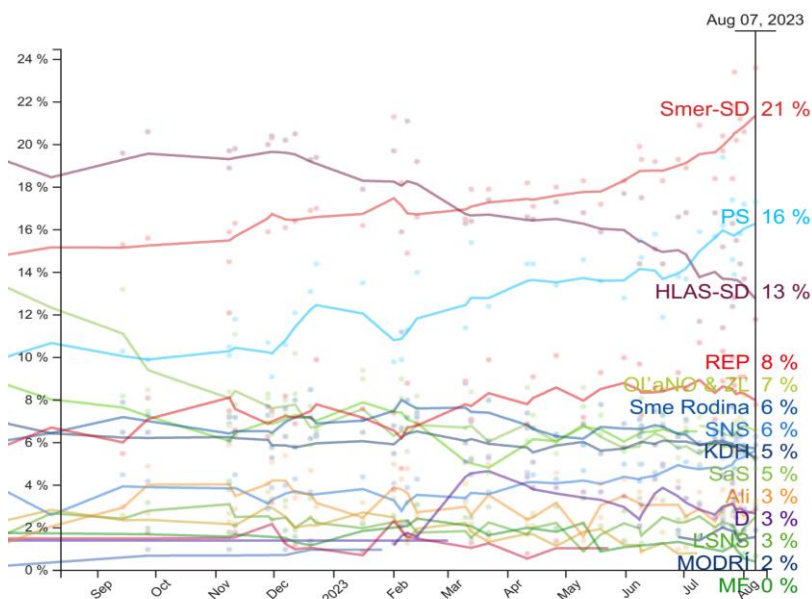
Попри сподівання, що представництво в національному парламенті правих екстремістів буде обмежено тільки однією каденцією, підтримка крайніх правих у Словаччині залишалася на досить високому рівні. На виборах 2020 року котлебівці, по суті, повторили свій минулий результат на рівні 8 % голосів, але при цьому зберегли

потенціал зростання, оскільки за них голосує значний відсоток молоді. Електоральний статус ĽSNS посилюється на фоні слабких результатів інших націоналістичних сил, насамперед SNS, яка не пройшла до парламенту. Однак партія М. Котлеби мало впливала на загальнодержавну політику Словаччини, оскільки в парламенті знаходилася у політичній ізоляції і володіла нульовим коаліційним потенціалом.

Крім того, внаслідок відколу від ĽSNS у 2021 році утворилася нова крайня права партія «Республіка», яка електорально та політично ослабила партію М. Котлеби. Зростання популярності ультраправих гасел зумовлено комплексом причин і чинників, серед яких: низька довіра значної частини словаків до політичної еліти та мейнстрімних партій; незадоволеність індивідів своїм соціально-економічним становищем; ісламофобія та негативна реакція на наплив до ЄС мігрантів із мусульманських країн; традиційні антиромські настрої в окремих регіонах; страх втрати національних, культурних цінностей внаслідок посилення глобалізаційних, інтеграційних процесів та ін. [3, с. 265].

У найближчій перспективі ключовим викликом для партійно-політичної системи Словаччини є позачергові вибори до парламенту, які призначені на 30 вересня 2023 року. За депутатські мандати змагатимуться 25 учасників, з яких на даний момент виборчий бар'єр мають шанс подолати 9 політичних сил (*див. зображ. 1*).

За даними соціологічних досліджень, на парламентських виборах 2023 року може перемогти партія «Smer–SD» на чолі з Р.Фіцо, яка за останній рік суттєво наростила електоральний потенціал (*див. зображ. 1*). У минулому перебування при владі Smer–SD супроводжувалися клієнтелістськими практиками, корупційними скандалами та розслідуваннями зловживань високопосадовців, що негативно позначилося на суспільній довірі та динаміці демократичних перетворень. У Словаччині зростають антизахідні настрої, і як стверджує Балаж Тарнок, Р. Фіцо має намір скористатися цим для здійснення проросійської зовнішньої політики, тому країни Заходу повинні звернути увагу на словацькі вибори [29].



Зображення 1.

Динаміка підтримки словацьких партій (09.2022 – 08.2023) за даними POLITICO's Poll of Polls [23].

Для України можлива перемога партії Р. Фіцо створює ризики в контексті боротьби з російським агресором, оскільки політик неодноразово виступав за гальмування антиросійських санкцій, ветовання вступу України до НАТО, припинення військової підтримки України та заборону транзиту озброєння через територію Словаччини [30]. Така політика ознаменувала б зміну підходів Словаччини до російсько-української війни та додала б нові виклики західним союзникам. У даному контексті президентка Словаччини З. Чапутова стурбовано підкреслила, що після парламентських виборів зовнішня політика країни може стати на кшталт політики угорського прем'єра Віктора Орбана [23]. Ситуація ускладнюється тим, що тою чи іншою мірою проросійські наративи ретранслюють й представники інших політичних сил – ĽSNS, Republika, Hlas-SD, SNS [5, с. 37–38], які також мають реальні шанси пройти до парламенту восени 2023 року (див. зображ. 1).

Водночас поступово нарощує електоральний ресурс і PS (слов. *Progresívne Slovensko*) на чолі з М. Шімечком, що репрезентує табір ліберальних, центристських сил. На виборах 2020 року коаліції PS і Spolu не вдалося пройти до парламенту, попри перспективні прогнози та очікування. Тому PS має шанси для електоральної реабілітації та реалізації ліберально-демократичних перетворень. Для України важливою є перемога партій правоцентристського спектру, насамперед PS, SaS, KDH, «Демократи», які мають прозахідну і проукраїнську позицію в контексті війни з російським агресором. Найбільш ймовірним є те, що саме PS і Smer–SD будуть центрами формування урядових коаліцій після парламентських виборів 2023 року.

Також зберігає значний електоральний потенціал, попри зниження рейтингу, партія «Hlas–SD», яка відкололася від партії «Smer–SD» і конкурує з нею на одному електоральному полі. Решта політичних сил балансують на межі прохідного бар'єра. Як засвідчують минулі вибори, електоральні настрої у Словаччині доволі мінливі, що позначається на перебігу виборчої кампанії та остаточних результатах. Нинішня передвиборча ситуація відображає поляризованість суспільства, суперечливість поглядів, зокрема і щодо російсько-української війни, а також розчарованість словаків діяльністю попередніх урядів.

Партійна система на сучасному етапі. Сучасний партійно-політичний розвиток засвідчив наявність численних соціополітичних розмежувань, які можна розглядати в розрізі як традиційних кліважних типів, так і нестандартних конфліктних ліній, властивих суто словацькому суспільству. В структурі сучасної партійної системи поряд зі збереженням значення традиційних для Словаччини соціально-політичних розмежувань у площинах «центр – периферія», «ліві – праві», «словаки – угорці», «власники – наймані працівники», «єврооптимізм – євроскептицизм» на передній план виходять суспільно важливі теми імміграції, корупції та клієнтелізму у владі. В розрізі парламентських виборів 2020 року дослідники підкреслюють важливість для значної частини електорату передвиборчої агітації та антикорупційних закликів, а також збереження соціально-економічних, географічних, культурних та етнічних суспільних поділів [10, с. 729].

Російсько-українська війна та активна підтримка України словацькою владою (насамперед президенткою З. Чапутовою та прем'єром Е. Гереком) актуалізували соціально-політичне розмежування у площині «проукраїнська – проросійська» позиція, що загострюється у контексті виборів 2023 року. Загалом, не маючи глибокої соціально-структурної основи, нестандартні розмежування часто загострювалися політичними акторами кон'юнктурно, насамперед у контексті активної фази електорального циклу. Наявність традиційних і нестандартних конфліктних суспільних ліній, їхня ситуативна актуалізація створюють перешкоди для стабілізації партійної системи Словаччини.

Емпіричні заміри за результатами парламентських виборів 2010 – 2020 років засвідчують різкі коливання показників фрагментації та концентрації, що не сприяє стабілізації партійної системи (див. табл. 4).

Таблиця 4.

Показники індексу ефективної кількості партії (ENPS), індексу агрегації (A) і кількість політичних суб'єктів в словацькому парламенті (N) за результатами виборів 1990–2020 рр.

	1990	1992	1994	1998	2002	2006	2010	2012	2016	2020
ENPS	4,98	3,19	4,41	4,75	6,12	4,81	4,01	2,85	5,67	4,37
A	4,6	9,9	5,8	4,8	3,4	5,6	6,9	9,3	3,5	5,9
N	7	5	7	6	7	6	6	6	8	6

Т.зв. «індекс ефективної кількості партій» (М. Лааксо, Р. Таагапера), що фіксує ступінь фрагментації партійної системи та кількість релевантних партій, за результатами розподілу парламентських місць у 2012 році був найнижчим показником в історії Словаччини – 2,85, тоді як у 2016 році став одним з найвищих – 5,7 (див. табл. 4). Індекс агрегації (Л. Майер), який дозволяє виміряти концентрованість партійної системи через співвідношення частки місць найбільшої партії та кількості партій у парламенті, у 2020 році становив показник 5,9, згладжуючи різкі коливання 2016 (3,5) і 2012 (9,3) років. Однак загалом, значне коливання емпіричних показників

від виборів до виборів засвідчує нестабільний розвиток партійної системи Словаччини.

Значне оновлення парламентського представництва, наявність у парламенті політичних сил антисистемної та екстремістської спрямованості, гострий характер партійної конкуренції в контексті парламентських виборів свідчить про те, що сучасна партійна система є ближчою до типу «поляризованого плюралізму» за класифікацією Дж. Сарторі. Слабкість парламентських партій, фрагментованість об'єднання OĽaNO і ситуативність його електорального успіху, послаблення «істотності» Smer–SD через зниження відносної частки голосів вказує на закріплення у Словаччині типу «багатопартійної системи без домінуючої партії» (за типологією Ж. Блонделя). Зважаючи на високу динамічність і мінливість партійної системи Словаччини, її тип і конфігурація можуть змінитися в результаті майбутніх парламентських виборів.

Висновки. Отже, Словаччина динамічно рухається на шляху побудови партійної системи за західним зразком, відображаючи й ті тенденції, які притаманні молодим демократіям Центральної Європи. Динаміка партійно-політичного розвитку Словаччини обумовлена комплексом ендо- та екзогенних проблем і викликів, які постали перед країною на сучасному етапі. Актуальні питання європейського і глобального розвитку, проблеми корупції та зловживань у владі, ризики міграції та екстремізму знаходять різне розв'язання у програмах політичних партій і риториці їх лідерів. На порядку денному стоїть питання здатності словацьких партій ефективно реагувати на виклики сучасності.

Нині ключовим викликом для партійно-політичної системи є щорічне обрання складу парламенту, адже політична сцена в країні напередодні виборів є фрагментованою і поляризованою, що відображає складність настроїв словаків і конфліктність розмежувань у суспільстві. В контексті майбутніх виборів активізувалися проросійська опозиція на чолі з партією «Smer–SD», перемога якої створить серйозні ризики для підтримки Словаччиною України в умовах війни.

Парламентські вибори останнього десятиліття зафіксували ряд складних тенденцій партійно-політичного розвитку, частина з яких прослідковувалася вже в рамках кількох електоральних циклів, а частина – проявилася тільки в 2016, 2020 роках. З-поміж основних

тенденцій у розвитку сучасної партійної системи Словаччини слід виокремити наступні: ерозія і розпад її «структурного ядра», яке тривалий час визначало основне русло політичного процесу і було основою стабільності, прогнозованості розвитку партійної системи; послаблення політичного домінування Smer–SD, однак збереження потенціалу електорального росту в контексті позачергових виборів у 2023 р.; плюралізація, різке оновлення і нестійкість парламентського представництва партій, що не сприяє стабільності парламентсько-урядової системи; асиметрія партійної системи в проєкції двовірної шкали «ліві – праві» зі послабленням лівої частини спектру та надмірною фрагментацією правої, що ускладнює формування і функціонування коаліцій; ослаблення впливу традиційних партій, що звільнило електоральний простір для «нових» політичних сил без досвіду політичної діяльності й обґрунтованих програмно-ідеологічних позицій; зростання електорального впливу та кількісного представництва політичних суб'єктів популістської, протестної спрямованості; високий ступінь персоналізації словацької політики, що знижує рівень інституціоналізації партійної системи; зростання популізму в передвиборчих кампаніях словацьких партій і недостатня ефективність механізмів виконання власних програмних положень, що створює перешкоди для реалізації партій як ідеологічних інститутів; збереження представництва в парламенті партії, діяльність якої має правоекстремістські ознаки.

Такі ризикові тенденції партійно-політичного розвитку вимагають як інституційного вдосконалення умов діяльності партій (насамперед, запобігання радикалізму та екстремізму), так і посилення відповідальності політичної еліти, партій і громадян, їх взаємної налаштованості щодо подолання суспільних суперечностей і продовження демократичного розвитку Словаччини.

Джерела:

1. Ключкович А. Еволюція популізму та популістських партій у Словацькій Республіці. *Грані: науково-теоретичний альманах*. Дніпро: Видавництво «Грані». 2021. Т. 24. №12. С. 23–29.
2. Ключкович А. Партійно-політичний розвиток Словаччини в контексті парламентських виборів 2020 року: ключові тренди та виклики. *Політичні партії і вибори: українські та світові практики: зб. ст. і тез за результатами п'ятої міжнародної*

- наукової конференції «Політичні партії і вибори: українські та світові практики» (пам'яті Юрія Романовича Шведа) від 28 листопада 2020 року / за ред. А.Романюка і В.Литвина. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2021. Вип. 5. С. 280–285.
3. Ключкович А. Перехід до демократії в Словаччині: динаміка та суперечності суспільно-політичних трансформацій. Ужгород: АУТДОР-ШАРК, 2019. 416 с.
 4. Ключкович А. Популізм у Словаччині: особливості політичного феномена. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Питання політології»*. 2021. Вип. 39. С. 100–107.
 5. Месежніков Г. Словаччина в контексті агресії Росії проти України: внутрішній та зовнішньополітичний аспекти. *Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць*. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2022. Вип. 1 (28). С. 29-45.
 6. Остапець Ю., Ключкович А. Між мейнстрімом і популізмом: особливості розвитку партійної системи Словацької Республіки у контексті парламентських електоральних циклів. «*Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті впливу гібридної війни, виборчих процесів та теми забезпечення прав національних меншин*». *Матеріали V наук.-практ. конференції (Ужгород, 25 вересня 2020 року)*. Ужгород. 2020. С. 6–17.
 7. Остапець Ю.О., Ключкович А.Ю. Партійна система Словаччини: проблеми функціонування та тенденції розвитку на сучасному етапі. *Регіональні студії*. Ужгород, 2021. №24. С. 59–66.
 8. Belej Majerčínová A. Prieskum Ipsosu pre Pravdu: Rast Smeru a rekordné PS. Matovičove fiatky zrejme zaberajú, na Kollára doľahla kauza (05.08.2023). URL: <https://spravy.pravda.sk/parlamentne-volby-2023/clanok/676963-prieskum-ipsosu-pre-pravdu-rast-smeru-a-rekordne-ps-matovicove-fiatky-zrejme-zaberaju-na-kollara-dolahla-kauza/>
 9. Gbúrová M. K problematike vzťahu demokracie a partokracie v podmienkach Slovenskej republiky. *Pohľady na slovenskú politiku po roku 1989* / M. Pekník a kol.: II. časť. Bratislava: Ústav politických vied SAV, VEDA, 2016. S. 129–141.
 10. Haughton T., Rybář M., Deegan-Krause K. Corruption, Campaigning, and Novelty: The 2020 Parliamentary Elections and the Evolving Patterns of Party Politics in Slovakia. *East European Politics and Society*. 2022. Vol. 36. N.3. P. 728–752.

11. Havlik V., Nemcok M., Spáč P., Zagrapan J. The 2020 Parliamentary Elections in Slovakia Steadily Turbulent Change of Direction. *Politologicky casopis*. 2020. N.3. P. 221–234.
12. Kľučkovič A. Структурні зміни в партійній системі Словацької Республіки в контексті сучасних викликів. *Politologická analýza regionálnych volieb 2017 na Slovensku*. Zborník / I.Dudinská, M.Cirner, G.Székely (eds.). Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej university, 2018. Vyd. 1. S. 94–102.
13. Malová D. Vláda strán, parlamentu alebo kabinetu: kríza reprezentatívnej demokracie? *Vláda strán na Slovensku: skúsenosti a perspektívy* / O. Gyárfášová, G. Mesežnikov (eds.). Bratislava: IVO, 2004. S. 11–23.
14. Malová D. Transformation experiences in Slovakia: governing uncertainty. Berlin: FES, Dept. for Central and Eastern Europe, 2017. 13 p.
15. Mesežnikov G. Neliberálna regresia demokracie a rast pravicového extrémizmu na Slovensku. *Геополітика України: історія і сучасність*. 2020. №25 (2). С. 91–107.
16. Mesežnikov G. Populizmus a liberálna demokracia: skúsenosti Slovenska, aktuálne výzvy. URL: http://www.ineko.sk/file_download/1110
17. Mesežnikov G. Slovenské voľby 2016: šok pre slovenskú demokraciu, 2016. URL: <http://cz.boell.org/cs/2016/03/22/slovenske-volby-2016-sok-pre-slovensku-demokraciu/>
18. Mesežnikov G. Štvrtstoročie populizmu na Slovensku: vo vláde a v opozícii. *Denník N*. 12. mája 2016. URL: <https://dennikn.sk/458294/stvrtstorie-populizmu-slovensku-vo-vlade-opozicii/>
19. Ondruchová M. Organizácia politických strán a hnutí na Slovensku. Bratislava: IVO, 2000. 61 s.
20. Ondruška M. Nestabilita stranického systému Slovenskej republiky. *Politické vedy / štúdie*. 2022. No.1. S. 130–155.
21. *Parlamentné voľby 2020 na Slovensku* / I. Dudinská, M. Cirner, G. Székely (eds.) Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2020. 162 s.
22. Rybář M. Medzi štátom a spoločnosťou: politické strany na Slovensku po roku 1989. Bratislava: Devin Print, 2011. 160 s.
23. Slovakia risks succumbing to Russian disinformation, president warns. URL: <https://www.politico.eu/article/eu-risks-losing-slovakia-russia-disinformation-president-zuzana-caputova/>

24. Slovenské voľby '20. Akú zmenu priniesli / G. Mesežnikov (ed.). Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2020. 223 s.
25. Slovensko po troch desaťročiach slobody: demokracia, verejná mienka, občianska spoločnosť. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2021. 161s.
26. Smith G. Core Persistence: Change and the “People’s Party”. *West European Politics*. 1989. 12(4) P. 157–168.
27. Štatistický úrad SR. Voľby a referendá. URL: <https://slovak.statistics.sk/>
28. Štefančík R. Politické mládežnícke organizácie na Slovensku. Bratislava: IUVENTA, 2010. 142 s.
29. Tarnok B. The West Can’t Ignore Slovakia’s Election. URL: <https://foreignpolicy.com/2023/07/18/slovakia-elections-fico-russia-ukraine-war-propaganda/>
30. Ukraine War Aid Faces New Hurdle as Slovak Leader Eyes Return. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-04-27/europe-s-ukraine-war-aid-faces-new-hurdle-as-slovak-leader-fico-eyes-return?srnd=premium-europe>
31. Úrad vlády Slovenskej republiky. URL: <https://www.vlada.gov.sk/>
32. Zákon zo 4. februára 2005 o politických stranách a politických hnutiach. *Zbierka zákonov*. Č. 85/2005. S. 734–744.

Наукове видання

**Політичні інститути та процеси у країнах Центральної і
Східної Європи наприкінці XX – на початку XXI століть**

Колективна монографія

Загальне редагування – Юрій Остапець, Маріан Токар

Виготовлення оригінал-макету – М. Токар

Підписано до друку 20.09.2023 р.
Формат 60х84/16. Гарнітура «Times». Ум.-др. арк. 45, 47.
Папір офсетний. Друк офсетний. Наклад 100 прим.
Замовл. № 2430.

ТОВ «Поліграфцентр «ЛІРА»
88000, м. Ужгород, вул. Митрака, 25

Свідоцтво про внесення до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ЗТ № 24 від 7 листопада 2005 р.

П-50 Політичні інститути та процеси у країнах Центральної і Східної Європи наприкінці XX – на початку XXI століть: колективна монографія / за заг. ред.: Юрія Остапця і Маріана Токаря; [авт. колект.: В. Бурдяк, В. Бусленко, Є. Гайданка, І. Дудінська, В. Дудінський, М. Зан, Г. Зеленько, Н. Кічера, А. Ключкович, Н. Кононенко, Ю. Копинець, М. Лендель, В. Литвин, Н. Марадик, Н. Нечаєва-Юрійчук, Ю. Остапець, М. Палінчак, В. Петрінко, А. Романюк, Н. Ротар, Д. Стеблук, М. Токар, М. Цірнер, Г. Шипунов]; Каф. політ. і держ-упр.; Ужгород. нац. ун-тет. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2023. 680 с.

ISBN 978-617-596-359-3

Пропоноване видання колективу авторів підсумовує дослідження актуальних питань політичних інститутів та процесів у країнах Центральної і Східної Європи у контексті демократичної практики суспільно-політичних та публічно-управлінських відносин. Колективна монографія фокусує увагу на зміні політичного ландшафту в одному з найскладніших регіонів Європи.

Видання стане в нагоді всім, хто цікавиться вивченням політичних інститутів та процесів, дослідженням питань розбудови і взаємовідносин держави і громадянського суспільства, державної політики й розвитку демократії в країнах Центральної та Східної Європи.

УДК 321.1:323(4-191.2+4-11)"20/21"